№ 32. Օգոստոսի 17 — 1872 — Օգոստոսի 17. № 32.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ·

Տարեկան գինն է 7 ռուբլի (փոստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվել խմբագրատան մէջ (Արծրունու տուն) և Իվանովի ընթերցարանումը:

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ·

Մանաւոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ: Յայտարարութիւնները տպվում են հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թուրքիա։—Ներքին տեսութիւն։ Վաճառականութիւնը հայերի մէջ։ Ներսիսեան դըպրոցի մասին։ Ուսուցչական դպրոց։ Նամակ Շամախուց։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Պարսկաստան։ Նամակ Գերմանիայից։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Ծանուցումն։ — Յայտարարութիւններ։—Ֆէլիէտօն։

ԹԻՒՐՔԻԱ

I

Կան պետութիւններ որտեղ տիրապետող ժողովուրդը այնքան զարգացած չէ, որքան հպատակ ազգութիւնները: Եւ այդպիսի պետութիւնը միշտ անաջող պայմանների մէջ է լինում առաջադիմութեան կանոնաւոր ընթացքին հետեւելու, թոյլ է լինում վերին աստիճանի, պահպանվում է միայն սրի զօրութեամբ, չէ կարող կրթողական ազդեցութիւն ունենալ իրան հպատակ ազգերի վերա, որովհետեւ նոցանից տըգէտ է, իր քաղաքականութեան մէջ չէ կարող որոշ կէտի վերա կանգնել, այլ ամեն րոպէ փոխում է իր քաղաքականութեան եղանակը, իր ներքին քաղաքական սիստեմները, թափառում է, ենթարկվում է այս կամ այն արտաքին ազդեցութեանը...:

Ահա այս դրութեան մէջն է Թիւրքիան:

Տաճիկ ժողովուրդը տիրապետող ժողովուրդ է քաղաքական իրաւունքի զօրութեամբ,—բայց մի և նոյն ժամանակ նա ոչ հին կրթութեան մի ազգ է, ոչ իր անցեալն ունի, ոչ անգամ իր նշանաւոր ներկան:

Տաճիկը ոչ իր անցեալով կարող է պարծենալ, ոչ իր պատմութեամբ: Նա ոչ սեփական մի գրականութիւն ունի, ոչ իր պատմական հայրենիք, ոչ ինքնուրոյն գիտութիւն, արուեստ և այլն...

Բայց մի և նոյն ժամանակ նա տիրում է այնպիսի ազգերին, ինչպէս Յոյները, Հայերը Սլավեանները, որք անհամեմատ բարձր են նորանից մտաւորապէս: Այդ ազգութիւններից ամեն մինը ունի իր փառաւոր անցեալը, իր անհատական կեանքը, պատմութիւնը, գրականութիւնը, յիշատակները պատմական հայրենիքը, և այլն...

Հիմի վերցնենք թուանշանները: Բնակիչների թիւը Թիւրքիայում հաշվւում էր 1867 թուին 37,930,000, որից 17,030,000 Եւրոպայում 16,050,000 Ասիայում և 4,850,000 Աֆրիկայում: Այդ թուի մէջ մահմետականները 20 միլլիոն են, յոյները 3 միլլիոն հայերը 3 միլլիոն, ուղղափառ քրիստոնեաները 8 միլլիոն, կաթօլիկները 900,000, հրէաները 450,000 և այլն: Ուրեմն տիրապետող ժողովուրդը, որ մտաւորապէս ստոր զարգացման աստիճանի վերա է կանգնած համեմատելով հպատակ ազգերի հետ, թուով էլ շատ չէ գերազանցում նոցա: Հպատակ ազգերը միասին վեր առած գրեթէ հաւասար են թուով մահմետական տիրապետող տարրին:

II

Մի տարր, որ իր ինքնուրոյն, անհատական զարգացում չունի, որ ոչ իր կրթութեամբ, ոչ թուով անգամ չէ գերազանցում հպատակ ազգերին, որ ընդհակառակն բարոյապէս և մտաւորապէս ստոր է քան հպատակ ազգերը,—այդպիսի տարրը, հանգամանքներին ենթարկվելով, փոխում է ամեն րոպէ իր ներքին կառավարութեան մէջ քաղաքական եղանակը:

Երբ Թիւրքիան կամենում էր իր սեփական քաղաքականութիւնը ունենալ, չենթարկվել օտար ազգերի ազդեցութեանը,—նա ընկնում էր ծայրայեղ ֆանատիկոսութեան մէջ, դառնում էր անհամբերող իր հպատակ այլադաւան ազգերի վերաբերութեամբ, վերին աստիճանի բարբարոսութիւններ էր գործում:

Երբ Թիւրքիան կամենում էր հետեւել եւրոպական լուսաւորութեանը, մտցնել իր երկրի մէջ պարզ եւրոպական կրթութեան արդիւնքը,—նա անպատճառ ընկնում էր այս կամ այն եւրոպական տէրութեան ազդեցութեան տակ և դառնում էր մի խաղալիկ նորա ձեռքում:

Եւ այդ էր բոլոր ժամանակ այս կամ այն սուլթանի, այս կամ այն մեծ-վեզիրի դէրը կառավարութեան մէջ: Կամ ընկնել բարբարոսութեան և մոլեռանդութեան մէջ, կամ ենթարկվել անպայման մի եւրոպական տէրութեանը, և նորա խաղալիկ դառնալ:

Ժողովուրդը, տիրապետող տաճիկ տարրը անչափ տգէտ է,—նախ և առաջ պիտի մըտածել հիմնաւոր ընդհանուր ժողովրդական կրթութեան վերա...իսկ 1867 թուին տէրութիւնը յանձնարարութիւն էր տուել Ֆուադ-փաշային մշակել մի նախագիծ պատգամաւորների ժողով Թիւրքիայի մէջ մտցընելու համար...Հասկանալի է, որ այսպիսի վերանորոգութիւնները չէին կարող աջողվել:

Բայց ժամանակին յարմար, խոհեմ, համեստ վերանորոգութիւններն անգամ չէին աջողվում, որովհետեւ նոքա չունէին իրանց ոտների տակ մի որ և է հաստատ հիմք: Կամ ժողովրդի տգիտութիւնը և մոլեռանդութիւնը ոչնչացնում էր, կամ նորա սարսափելի անտարբերութիւնը անհետք էր թողնում ամենագեղեցիկ վերանորոգութիւն:

Ֆուադ-փաշան մեծ-վեզիրի պաշտօնը վարելու ժամանակ ունէր անդադար մի գաղափար իր առջեւ,—այն գաղափարը որին նա 1840 թուից, այսինքն իր քաղաքական ասպարիզի սկզբից անդադար հետեւում էր,—մտցնել Թիւրքիայի մէջ եւրոպական կրթութիւնը, եւրոպական լուսաւորութիւնը, եւրոպական քաղաքական հիմնարկութիւնները, բայց մի և նոյն ժամանակ չը թոյլ տալ եւրոպական ոչ մի տէրութեանը ազդեցութիւն ունենալ Թիւրքիայի քաղաքական վիճակի վերա:

Ֆուադ-փաշայի կառավարութեան վերջին ցնորքն էր արգելել եւրոպական տէրութիւններին հովանաւորել իրանց համադաւան թուրքաց հպատակներին:

Նա չիրագործեց այս միտքը և յանձնեց Ալի-փաշային նորա իրագործելը:

Բայց նոյն կառավարութեան օրով հաստատվեցաւ մի նոր օրէնքը, որ թոյլ էր տալիս օտարազգիներին անշարժ սեփականութիւն (կալք) ունենալ Թիւրքիայում...

III

Այս օրերս նորից պատահեց մի փոփոխութիւն Թիւրքիայում: Մահմուդ-փաշան, որ Ալի-փաշայի մահից յետոյ 8 ամիս էր վարում մեծ վեզիրի պաշտօնը, արձակվեցաւ ահա այդ պաշտօնից և նորա տեղը նշանակվեցաւ այն Միտհաթ-փաշան, որին Մահմուդը, ինչպէս և Ալի-փաշայի բոլոր կուսակիցներին, հալածում էր և աքսորանք էր ուղարկել:

Ութ ամսվայ մէջ նա ոչնչացրեց բոլոր

ՖԷԼԻԷՏՕՆ

Բնութեան չորութիւնը, իսկ մեր գրականութեան սրամտութիւնը։ — Մեր թուլուխչիքը։ — Թղթի թանգութիւնը Մեղուի յաւելուածի գին չունենալու պատճառաւ։—Կարելի՞ է պատասխանել էդ զուռնա-նաղարա յաւելուածին թէ ոչ։—Մշակի գործ դրած գրականական Մետոդան։—Թէև պ. Սէնէքերիմ Արծրունին կրիտիկայ գրել չը գիտի, բայց բառերը մէկ մէկու յետևից դասաւորելու ընդունակ է։—Բէօյմէն Մեղուին աշխատակից է դառել։—Սեպտեմբեր ամիսը, խորհրդաւոր ամիս է։—Խրատ Թիֆլիզու անպիտան արարածներին—Խօլերը, իսկ էդ խօլերից յետոյ էլ պ. Գեղամեան։

Էս տարին զարմանալի տարի է։

Սովորական չոքի և թօզի վերայ աւելացաւ անսովոր երկու ամսով չարունակ անձրևի կարուիլը, ամենուրեք չորութիւնը, աղբիւրների, առուների, և մինչև անգամ գետակների ցամաքիլը։ Եթէ մեր գրականութեան սրամտութիւնն էլ ցամաքէր, էն ժամանակ ջուրը ածելու կը դառնայինք։

Մեր մին քանի բարեխիղճ գրողները, չը նայելով՝ որ ոչ տների, ոչ էլ քարվանսաների տէրեր են, գիշերը ցերեկ չինելով՝ անխոնջ աշխատանքով, անվարձ և առանց ակնկալութեան (հըմ. . .) ծառայում են ազգի օգտի համար, դատում են, գըրում են, պատմութիւն է որ՝ նաղլ են անում, համոզմունքներ է որ չապկի պէս չուտ չուտ փոխում են, և „յաւելուածներ“ է որ դուս են տալի։

Թէև պատահում է որ էդ դուս տուածները հետևում են նրանից՝ որ ի յաւելուածոյ սրտի խօսի բերան. բայց դրանում աւելի չը պէտք է մեղադրել։

Պատճառը չատ հասկանալի է։

Էդ պարոնները չափազանց համեստ են։

Ամաչում են, երբ ուրիշի աշխատանքի և ընդունակութեան մէջ՝ իրանց ծուլութիւնը և անընդունակութիւնն են նշմարում։

Հանաք մասխարութիւն չէ, տաս տարի չարունակ հասարակական գործունէութեան վերայ թուխս նստել, և յետոյ իրանք էլ համոզվել, որ որ փոխանակ ձագիր պատրաստելու, ընդ հակառակը իրանց անչարժութեամբ ամեն նոր զարթնող ուժերը լաք դարձրին։

Էսպիսի ինքնաճանաչութեան համոզմունքից, յառաջանում է սրտի սարսափելի փոթորիկ։

Ահա էսպիսի տենդային դրութեան մէջ գտնուողներին, իմ կարծիքով՝ աւելի պէտք է խղճալ քան թէ մեղադրել։ Իսկ եթէ դրանց սրտի պատերազմի վերայ, աւելացնենք և այս ամառուայ բնութեան անտանելի չոքի և տապի ներգործութիւնը, էն ժամանակ՝ էդ օրինակ տաքութեան պատճառը չատ հասկանալի է։

♂

Շոքերը և բնութեան չորութիւնը մէնակ դրանց վերայ չունեցան ներգործութիւն, Թիֆլիզի առևտուրն էլ բականին չփոթուեցաւ։ Բայց այնուամենայնիւ ես բնութեանն էլ չեմ մեղադրում։ Անձրևային տարիներումն էլ հացի և ուտելեղէնաց թանգութիւնը այստեղ նոր բան չի։ Էդ կողմից Թիֆլիզը չատ բաղդաւոր է։

Եթէ ջուրը անգամ Թիֆլիզում թանգանար, էլի չէր զարմանայ, որովհետև էդ բնական խմիչքը մեզանում էնքան չէ ենթարկվում բնութեան չորութեանը, որքան մեր պարոն թուլուխչիների կամքին, որ ուզած գնով ծախում են, ինչպէս որ իրանց կամքը կը բարեհաճի. բայց զարմանալին էն է, որ էս տարի թուղթն էլ թանգացաւ....։

♂

Մշակի խմբագրութիւնը վերջի համարի համար թուղթ չը լինելու պատճառաւ բաւականին նեղութիւն քաշեց։ Վերջին ժամանակս մինչև անգամ չէր գտնվում։ Քիչ մնաց, որ ստիպված լինէինք, մեր նիւթերը տաղտակների վերայ գրել, բայց մտածեցինք, որ սորանով մի նոր զէնք կըտայինք Թիֆլիզի հասարակութեան՝ խմբագրութեան պատուհանները կոտրաելու. . .։

Թղթի անսովոր թանգութիւնը ստիպեց չարամիտ ֆիլիէտօնիստիս դորա պատճառը լրտեսել։

Մեղուի խմբագրութիւնը երեք ամիս է որ՝ պ. Սենէքերիմ Արծրունու յաւելուածի համար թուղթ էր հաւաքում։ Ասում են որ չատ էժան գնով են առել։ Ես էդ ասումներին չատ եմ հաւատում, քանի որ ինքը յաւելուածն էլ ոչինչ գին չունի. թէև պէտք է խոստովանած որ զուռնա-նաղարա բան է։

Որովհետև զուռնա-նաղարա է, ուրեմն, ի պատիւ էդ զուռնա-նաղարայութեան, պէտք է մի քանի խօսք ասել։ Ասում եմ մի քանի խօսք, և այդ չատ հասկանալի պատճառով։

Պ. Սէնէքերիմ Արծրունու յաւելուածը առաջին՝ իր չափազանց մեծութեամբը, և երկրորդ՝ իր պարբերութիւնների անհամ երկարութեամբը խլում է մեզանից էն միջոցը որ մենք կարողանայինք Մշակի պէս փոքրիկ թերթի մէջ լիովին նորա բոլոր մտքերը և խօսքերը առաջ բերէինք, և յետոյ մեր կողմից էլ քննողական հայացք ձըգէինք նրա վերայ։ Էդ կը նշանակէր, երկու անգամ աւելի մեծ յաւելուած հրատարակել, որ կը նշանակի նոյնպէս, թէ Մշակի ընթերցողների համբերութիւնը պէտք է դէպի չարը գործ դընէինք. Մշակը միշտ փախել է էդպիսի անհամեստութիւնից։ Իմ կարծիքով նրա ամէն մի համարի կարճ, բայց բազմակողմանի նիւթերը՝ աւելի հետաքրքրելի կը համարվին ընթերցողի համար, քան եթէ նորից, ինչպէս արել է պ. Ս. Արծրունին՝ ասէինք—ես եմ ես, դու ես դու, բայց դու ես չեմ, իսկ ես դու չեմ.

Մնում է նրա մին քանի գլխաւոր մտքերը։ Իւր առաջին „Յաւելուածի“ մէջ խօսում է երկար (անհամ երկար)—գրականութեան մէջ մետոդը—ձևը պահպանելու համար, որը Մշակը չէ պահպանում, հետևաբար փոխանակ օգտի վնաս է բերում։

Տէօրիկական կերպիւ զանազան սօֆիստութիւններ անելը՝ դժուար բան չէ, ինչ որ արել է պ. Ս. Արծրունին՝ իր միտքը հաստատելու համար. բայց գործնական կերպիւ, գործնական փորձով՝ նրա համար աւելի համարուած Մշակի մետոդան՝ աւելի օգուտ առաջացրեց, քանթէ վնաս։

Մշակի 2-դ համարի մէք և դուք—ը վերաբերում էր ամէնքիս յայտնի էն երիտասարդներին որոնք իրանց գլուխը ամէն բան համարում են, բայց ոչինչ չեն չինում։ Էդպիսի մէք և դուքեր մի և նոյն երիտասարդների վերաբերութեամբ Մշակը էլի չատ գրեց։

ինչ որ արել էին Ֆուադ և Ալի փաշաները:

Նորա կառավարութեան ժամանակ, եթէ հաւատանք նորա երևակայական հաշիւներին, պետական գանձը ամենալաւ դրութեան մէջն էր, Սուլթանը կարող էր 1,200,000 զօրք ունենալ պատերազմի ժամանակ, և այլն:

Այդ վիզիրի տնտեսական կարգադրութիւնները նմանապէս շատ անհիմն էին: Պետական գանձը լիբ լինելու համար նա տարին բաժանեց 8 ամսվայ վերա, այնպէս որ պաշտօնեաները պիտի տարվայ մէջ իրանց ամսական ռոճիկը միայն ութ անգամ ստանային փոխանակ ամեն տեղ ընդունված 12 անգամի:

Միտհաթ-փաշան, որ կառավարիչ էր Բաղդադի մէջ, այնքան զզված էր ներկայ կառավարութիւնից, որ հրաժարական տուեց ծառայութիւնից, կամենալով թողնել Թիւրքիայի սահմանները, բայց նրան հրամայեցին ուղևորվել դէպի աքսորանք փոքր-Ասիայում: Նա համարձակ գրեց անմիջապէս Սուլթանին...

Ի՞նչ պատահեց այդ ժամանակին, ինչ միջոցներով Միտհաթ-փաշան կարողացաւ ազդել Սուլթանի վերա, նորա աչքերը բաց անել, ցոյց տալով նրան այն անդունդը, որին Մահմուդ-փաշան պիտի հասցնէր իր հայրենիքը,—մենք չը գիտենք:

Գիտենք միայն որ Միտհաթը նշանակվեցաւ մեծ վէզիր, և կը շարունակէ Ֆուադ-փաշայի և Ալի-փաշայի քաղաքական սիստէման:

Բայց որքան նորան պիտի աջողէ այդ ուղղութիւնը,—այդ մեր ընթերցողները իրանք թող դատեն:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԷՋ

Հայերը, կորցնելով իւրեանց քաղաքական նշանակութիւնը, ենթարկվում են մահմետական ազգերի իշխանութեան ներքոյ: Նոցա հայրենական հողը դառնում է օտարների կալուածք, իսկ իրանք նոյն կալուածատիրոջ ստրուկները:

Անշահաւէտ պայմանները կալուածատիրոջ մշակների հետ ստիպում են նորանց թողնել հողը, թողնել երկրագործութիւնը և գաղթել դէպի քաղաքները:

Եւ այդպիսեաւ Հայերը հետզհետէ իւրեանց բնակութիւնը կենդրոնացնում են մեծ մասամբ Տաճկաստանի, Հնդկաստանի և Պարսկաստանի գլխաւոր քաղաքներում:

Այդ քաղաքներում ընտրում են նոքա աւելի ազատ պարապմունքը—վաճառականութիւնը: Հայերի ճարտարութիւնը այդ արհեստի մէջ շուտով երևան է լինում: Վաճառականութիւնը յաջողվում է նրանց, և նոքա դործում են մեծամեծ յառաջադիմութիւններ:

Դորա պատճառն այն էր, որ Հայերը իւրեանց կրթութիւնով, և ուսմունքով աւելի բարձր աստիճանում գտնվում էին, քան այդ երկրների միւս ազգաբնակութիւնները. որպիսի էին՝—Պարսիկները, Թուրքերը, Տաճիկները, Հնդիկները և այլն:

Ուրեմն ասպարէզը բաց էր Հայերի առջեւ: Եւ նոքա սկսում են առաջին դերը խաղալ ասիական վաճառականութեան մէջ:

Իսկ այդ բախտը երկար չէ տևում:

Ասիական վաճառականութեան արդիւնաբերութիւնքը հրապուրում են Եւրոպացիների շահասիրութիւնը: Եւ վերոյիշեալ երկրներում յայտնվում են Անգլիացի, Գաղղիացի, Յոյն և Զվիցերիացի վաճառականների մեծամեծ տներ:

Ասել է թէ, Հայերի առևտրական ասպարիզում երևում են աւելի զօրեղ ախոյեաններ: Սկսվում է մրցութիւնը: Բայց Հայերը չեն կարողանում դիմադրաւել եւրոպացիներին, և ընկճվում են: Եւրոպացիք խլում են նոցա ձեռքէն ասիական վաճառականութեան ասպարէզը

Եւ բնականապէս այդպէս է լինում: Յաղթութիւնը միշտ մնում է զօրեղի կողմը:

Մինչդեռ Հայը առնում էր իւր ապրանքները երկրորդական և երրորդական ձեռքերից, հետզհետէ թանգ նստեցնելով իւր վերայ վաճառքի գները. եւրոպացին բերել էր տալիս նոյնը ուղղակի նորա աղբիւրից, այսինքն նորա կենդրոնից, աւելի էժան գնով: Ուրեմն համեմատութիւնը վաճառքի մէջ, գների վերաբերութեամբ, լինում էին զանազան:—Եւրոպացին կարողանում էր վաճառել իւր ապրանքը վաստակ շահելով, իսկ Հայը վաճառում էր նոյնը, կամ առանց վաստակի և կամ վնասով:

Հայերը չը գիտէին եւրոպական լեզուներ, և ծանօթ չէին Եւրոպայում երևելի վաճառական տների և գործարանների հետ: Այդ պատճառաւ և չը կարողացան ունենալ նոցա հետ ուղղակի յարաբերութիւններ: Այդ հանգամանքներով, նոքա, ոչ միայն զրկվում էին ուղղակի Եւրոպայից ապրանքներ բերել տալու միջոցներէն, այլ և ստիպուած էին իւրեանց երկրի մշակութեան հում բերքերը վաճառել դարձեալ նոյն երկրում գտնուած եւրոպացիների վերայ: Եւ այդպիսեաւ ասիական վաճառականութեան երկու փոխադարձ ծայրերն ևս անցանում են եւրոպացիների ձեռքում:

Բացի անհմտութիւնը վաճառականութեան արհեստի մէջ, Ասիայում Հայերի եւրոպացւոց հետ մրցութիւն անելու անկարողութեան գլխաւոր պատճառներից մինն էլ այն էր, որ նոքա չէին այնպիսի մեծ դրամատէրներ, որպէս նոցա հակառակորդները, որոց ուժը կազմուած էր մեծամեծ ընկերութիւններից:

Հայերի թուլութեան վերջին հանգամանքին կարող էին նպաստել նոյնպէս ընկերութիւնները, զանազան մասնաւոր գումարներից կազմելով նշանաւոր դրամագլուխներ:

Այդ հնարը նոյնպէս գործի դրուեցաւ: Հայերի մէջ երևեցան զանազան ընկերութիւններ: Իսկ նոքա ոչ միայն եղան ապարդիւն, այլ իւրեանց գործը մի կամ երկու տարի վարելէն յետոյ տասն տարիներով սկսան միմեանց հետ դատ վարել, մինչ կարողացան բաժանուել միմեանցից:

Ի՞նչ էր դորա պատճառը:

Թէև շատերը Հայերի անմիաբանութեանն են վերաբերում այդ, իսկ ես պատասխանում եմ,—պատճառն էր նոցա գիտնական վաճառականութեան արհեստը չ՚իմանալը և հաշուապահութեան կանոններին անտեղեակ լինելը:

Ահա այդպիսով, Հայերը, լինելով մի ժամանակ գլխաւոր ներկայացուցիչքը ասիական վաճառականութեան, սկսում են նորա երկրորդական դերը խաղալ, դառնալով եւրոպացի վաճառականների օգտին գործիք և նոցա շահերուն ծառայ:

(Կը շարունակուի)

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՄԱՍԻՆ

Պարոն Ն. Լ: „Մշակ" լրագրի 30 համարումը մէկ լաւ միտք է յայտնում Ներսիսեան դպրոցի համար, թէ աշակերտների դրութիւնը ապահովացնելու ապագայումը լաւ կը լինէր մէկ արհեստանոց բանալ ուսումնարանումը:

Որ և իցէ արհեստ գիտենալուց մարդս կարող է օգուտ քաղել. բացի այդ, արհեստով պարապելն մարդուս առողջութեան ամենահարկաւոր միջոցն է: ինչպէս մարդս բարոյապէս կատարելագործվում է ուսումով, այնպէս էլ մարդուս մարմինը պնդանում է ֆիզիկապէս արհեստով պարապելուց:

Երկար ժամանակ կարծում էին թէ մարդուս միան մտաւորապէս զարգացնելով կարելի է բաղդաւոր չինել նրան: Սրա հետեանքն ինչ էր: Այս ուսումնականներից շատերն ֆիզիկապէս չը զարգանալով մարմնով թուլակազմ էին և ստանում էին զանազան հիւանդութիւններ: Այս հետեանքն էր որ համոզեց շատերին թէ իրանց կարծիքը սխալ է և այնուհետև սկսեցին ստորին կարգ ուսումնարաններում (այսինքն մէկ, երկու և երեք դասատունանոց) բանալ արհեստանոցներ և մարմնամարզական գործիքներ չինել:

Արհեստանոց բանալը շատ յարմար կլինէր Ներսիսեան դպրոցի համար (մանաւանդ գիշերօթիկների մասին):

Սկզբից կարէլի էր օրինակ 3 արհեստանոց բանալ՝ հիւսնութեան, կազմարարութեան և ճախարակագործութեան: Գիցուք թէ ուսումնարանումը լինի 30 գիշերօթիկ աշակերտներ:

Կարելի է հարցնող լինի թէ 30 հոգի որդեգիրներն միասին ինչպէս կարող են պարապել: Եւ հարկաւոր չէ որ միասին պարապեն, նրանց կարելի էր 6 խումբ բաժանել. առաջին 3 խումբը կպարապէին մէկը հիւսնութեամբ, միւսը կազմարարութեամբ և երրորդը ճախարակագործութեամբ, ազատ ժամանակի առաջին կէս բաժինումը, իսկ չորրորդ, հինգերրորդ և վեցերրորդ խումբերը որ այդ ժամանակը հանգստանում էր ազատ ժամանակի երկրորդ կէս բաժինումը, կսկսէին նրանց տեղը պարապել և այդ միջոցին առաջին 3 խումբը կհանգստանային:

Սրա համար ծախս է հարկաւոր չէ:

Տարեկան ծախսը բաւական է 500 մ. ինչպէս կտեսնէք հետևեալից:

Վերոյիշեալ արհեստանոցների համար առաջի անգամ հարկաւոր կլինէր 4 սենեակ, որոնք յիբաւի կը գտնվէին ուսումնարանումը: Հարկաւոր էր 3 արհեստաւոր, 2 ժամ սովորացնելու համար կբաւականանային իւրաքանչիւրը մէկ մանէթով, ուրեմն օրէնը 3 մանէթ. տարուայ միջին $2\frac{1}{2}$ ամիս աշակերտները ազատ են, մնում է $9\frac{1}{2}$ ամիս. հանելով սրանից 41 կիրակիներ և մօտ 19 տօներ մնում է 225 օր գործելու. օրէնը եթէ 3 մանէթ լինի, 225 օրը կլինի 675 մ.

325 մ. պէտք է նշանակել տարեկան կտրած կամ կոտրած գործիքների տեղ նորը առնելու և նիւթեղէնների համար: Տարեկան բոլոր ծախսը կը լինի 1000 մ.: Այս 1000 մանէթ ծախսից ուսումնարանը կարող է գտնել 500 մ. յետ ստանալ իրանց կտրած սեղանները, աթոռները և ուրիշ փայտից բաներ չինել տալով, նոր չինածը ծախելով, կամ դրեր կազմելով (մանաւանդ իրանց ձեռնարկները): Ուրեմն զուտ ծախս կը լինի 500 մ.

Սկզբից հարկաւոր է գործիքներ ձեռք բերելու մօտ 400 մ.

Եթէ միջոցները ներեն մէկ քանի ժամանակից յետոյ ուսումնարանը կարող էր բանալ ուրիշ արհեստանոցներ:

Աշակերտների դրութիւնը ապագայումը ապահովացնելու համար կայ և մէկ ուրիշ միջոց իմ կարծիքով. այն է՝ Ներսիսեան դպրոցումը մէկ նոր դասատուն բանալ, վարժապետներ պատրաստելու, գաւառներու և ծխական ուսումնարաններու հա-

---

Պ. Ս. Արծրունին ասում է, որ էդ գրութեանց ձևը շատ զօրեղ էր, շատ յարձակողական էր: Թող համաձայնինք պարոնի հետ. յիրաւի էդպէս էր. բայց ինչ հետևանք ծագեց էդ ձևի մեռոդա բանացնելուց:

Էս կիսամեա ընթացքում, թող մի հասարակական խոշոր երևոյթ առաջ բերենք:

Յիշում է արդեօք պ. Սէնէքերիմ Արծրունին Մեղուի անցեալը, այդ տխուր և խայտառակ անցեալը:

Թողնենք նրա մենակութիւնը, երբ նա մենակ էր, (ով է մեղաւոր...) որը իր համար մասի փաթաթան է չինել, ու լալկան երեխայի պէս կամենում է արդարանալ. յիշենք այն տարիները երբ նա երիտասարդներով շրջապատած էր, երբ հիմիկուայ մի և նոյն խմբագրող պարոնները (մանաւորի բացառութեամբ) Մեղուի հրատարակութեան մէջ՝ սորանից երկու տարի առաջ խոստացան հասարակութեան՝ էդ լրագրին ցեխի միջից բարձրացնելու:

Ինչի խօսքերը գործ չը դառաւ, չեչտելով հարցնում ենք պ. Ս. Արծրունուն:

Ինչի հիմի ընդհակառակը, էդ բարձի թողի անող պարոնները, էս տարի, մարտ ամսից հրատարակում չնչասպառ Մեղուին՝ փոքր ի շատէ շունչ և կերպարանք չնորհեցին:

Արդեօք, պ. Ս. Արծրունու համար աւելի համարուած՝ Մշակի գործ դրած՝ գրականական մեթոդն,—ձևը, չէր պատճառը:

Պէտք է բաւականին արիութիւն ունենալ խոստովանել էս ճշմարտութիւնը:

Թողնենք մասնաւոր թէ Մեղուի, և թէ Մշակի համար զարթնող նոր ույժերի, նոր աշխատակիցների, վերայ խօսելու: Դոքա դեռ հասարակական երևոյթի ամուր կազմութիւն չեն ստացել, միջոցը քիչ է, ինչ որ սկսել ենք աշխատել. ժամանակը կը ցոյց տայ:

Մշակը մի և նոյն յարձակողական մեթոդն գործ դրեց և ծերերի դէմ. էն ծերերի, որոնք դարերով ժողոված տգիտութեան և նախապաշարմունքների պատճառաւ, իրանց որդոց յառաջադիմութեան համար տորմազ են դառել. երբ նիւթական միջոցները և շրջապատող յաջող հանգամանքները պակաս չէին: Ինչ վնաս էդպիսի ծերերի դէմ զօրեղ ներգործութիւնից: Դոցա գոյութիւնը ժամանակաւոր է: Պէտք է աշխատած որքան կարելի է, առանձին, ազգու միջոցներով, նոր սերունդին խեղդող էդ բնակալ ույժը թուլացնելու:

Մնաց ժողովուրդը, էդ ստորին դաս հասարակութիւնը, որը զարգացած չը լինելով՝ այնու ամենայնիւ մնացել է անարատ, մաքուր, և ընդունակ զարգանալու: Մշակի բոլոր ջանքը, նպատակը սիրտը և միտքը նուիրուած է եղել և պէտք է լինի միշտ, որքան որ ույժ ունի, խնամել, սփոփել, և ցոյց տալ էն ուղիղ ճանապարհը որի վերայով նա պէտք է գնա:

Մշակի ամէն մի համարի ամէն մի յօդուածը, քուր ու աղաւոր այն, մէկ մէկու ձեռք տուած էդ նպատակին են դիմում:

Կարօղ է պ. Սէնէքերիմ Արծրունին մեր մի որ և իցէ համարից եզրակացնել՝ ժողովրդի վերաբերութեամբ՝ մի այլ միտք, մի այլ ուղղութիւն:

Եթէ իր տգիտութիւնը Մշակից պէտք է առնի չի կարող, իսկ եթէ Մեղու համարի առաջնորդող յօդուածից՝ որ անհարկութիւն է անում թէ՝ մենք ժողովուրդ չը ճանաչելով նրան ատէտ ենք անուանում, նրան հայհոյում ենք էդ ուրիշ բան է:

Ընդ հակառակը ժողովրդեան վերաբերութեամբ անտակտ և վնասակար մեռոդա պ. Ս. Արծրունու փառաւորած Մեղուն է որ գործ է դնում, որը իր համար Ախլցխայից փաստաբանութիւն անող պ. Գեղամեանցի բերանով Մեղուի համարի մէջ ասում է, որ ժողովուրդը տպած խօսքը չէ հասկանում:

Ժողովուրդի անզարգացած լինելու համար մենք էլ ենք համոզուած. բայց էդ չի նշանակում թէ մենք մեր բոլոր հաւատը դէպի նա, պէտք է կորցնենք:

Մենք երբէք ժողովրդին իր անհասկացողութեան համար չենք յանդիմանել: Ուրեմն էլ ում համար է վախենում պ. Ս. Արծրունին, որին մեր գործ դրած մեթոդն պէտք է վնասի:

Պ. Ս. Արծրունու առաջին „յաւելուածը" ուրիշ մի նշանաւոր միտք չէ յայտնում, որ քննութեան նշանակութիւն ունենար:

Օրինակի համար:

Նա խօսում է Մշակի աշխատակիցների վերայ: Միայն լոկ խօսքերով, առանց փաստերի. նա ասում է, որ Զաքուճը սուր է գրում, բայց նրա սրութեան մէջ աւելի անձնականութիւն կարելի է նշմարել, քան թէ հասարակական երևոյթ:

Էսպիսի վերացական կերպիւ կարծիք յայտնելը—կրիտիկայ չի կարող համարվիլ:

Պ. Ս. Արծրունուն այդ ձևի կարծիք յայտնելու համար՝ միայն էս պատասխանը կայ:

—Դու միմիայն խօսքերով, առանց կերպիւ ասում ես, որ ես հասարակական երևոյթ չեմ ցոյց տալի, ես էլ միմիայն խօսքով, իմ անձնական կարծիքս յայտնում եմ, որ հասարակական երևոյթներ եմ յառաջ բերում: Ընթերցողը ում հաւատայ, ինձ, թէ քեզ: Իմ կարծիքով ոչ ոքին, քանի որ նրան փաստերով քննութիւն էր հարկաւոր, և ոչ թէ խօսքերով յայտնած կարծիք:

Պ. Րաֆիի նամակների մասին խօսում է, բայց մի որոշակի կարծիք չէ յայտնում: Մարդ չի իմանում, թէ՝ որի մէջն է պ. Ս. Արծրունին համոզված, նորա լաւութեան, թէ՝ ճիշդ տեղեկութիւն չը լինելու մասին (այն ևս անփաստ) որ մենք էլ կարողանայինք, կամ ընդունել իր կարծիքը, կամ հերքել:

Էդպիսի աննպատակ և ոչինչ միտք չը յայտնող ասուածքը չէ թէ՝ կրիտիկայ, այլ բառերի դասաւորութիւն պէտք է համարել:

Պարոնի երկրորդ յաւելուածի մէջ՝ Մշակի մասին հետեւեալ միտքը կայ նոյնպէս յայտնած.—Մըշակը դաստիարակական խնդիրների քննութիւնից դժբախտաբար իրան հեռու է պահում—

Մեր բոլոր մեղքը նորանումն է, որ փոխանակ Բէօմէի երկար ու ձիգ մանկավարժական նամակները թարգմանելու, ինքնուրոյն մանկավարժական քննութիւններ ենք արել (այդ բառի լայն նշանակութեամբ): Ինչ բան որ ուրիշները չեն կարողացել իրանց մաքից մշակել ու Բէօմէի թարգ-

մար. այստեղ սովորացնել նոր ձևով դաս տալը, ծանօթացնել զանազան ձեռնարկների հետ, կարդալ մանկավարժական դասեր (պեդագոգիկա)։ Այս նոր դասատունը կը մտնեն յիրաւի նոյն ուսումնարանումը ուսումնաւարտողներից գոնեա կէսը։ Բացի այդ, կարելի կը լինէր և հին վարժապետներին ժամանակով հրաւիրել դասերը լսելու և նոր ձևերին ծանօթանալու։

Այս վերջին միտքը իրագործելու համար բաւական կը լինէր իմ կարծիքով մօտ 1200 մանէթ։

Տփխիս. օգոստոս։ Մ. Քոչարեանց։

Քանի մի տարի սորանից առաջ հիմնուեցաւ Թիֆլիսում „ուղղափառութեան տարածման ընկերութեան“ հոգսերով մի ուսուցչական վարժարան։ Այդ ուսումնարանը նպատակ ունէր պատրաստել ուսուցիչներին այն ուսումնարանների համար, որք նոյն ընկերութեան ձեռքով հիմնւում են Անդրկովկասի զանազան տեղերում։

Այժմ այդ ուսումնարանը ստացաւ առաւել ընդարձակ նշանակութիւն։ Յիշեալ ընկերութեան իշխանութենից նա անցաւ Կովկասեան ուսումնարանական հոգաբարձուի վարչութեանը և ստացաւ դպրոցի անունը։ Դպրոցի նպատակը,—ինչպէս երևում է նոր կանոնադրութենից,—պիտի լինի ամեն դասին պատկանող երիտասարդներին, որք նուիրում են իրանց ուսուցչական գործունէութեանը, մի մանկավարժական կրթութիւն տալ, յարմարեցնելով սոցած ուսումն թէ քաղաքների երկու դասատնից բաղկացած ուսումնարանների ուսուցչական պաշտօնին, թէ գիւղերի սկզբնական վարժարանների։ Ուրեմն յիշեալ վարժապետները պատրաստւում են ժողովրդական ուսումնարանների համար, որոց աշակերտները 'ի հարկէ ոչ գիտեն ոչ էլ կարող են ռուսերէն իմանալ. բայց այնուամենայնիւ դպրոցի պրօգրամման չունի տեղական լեզուների դասատուութիւնը։ Ուրեմն ինչ լեզւով դաս կը տան տարրական, ժողովրդական ուսումնարաններում, երիտասարդ վարժապետները, դիմելով դէպի երեխաները, որք բոլորովին չը գիտեն ռուսերէն։ Եթէ ռուսաց լեզւով, ինչ կը շահվեն մտաւորապէս աշակերտները, եթէ առարկաները սովորելուց առաջ դեռ նոր պիտի սովորեն առարկաներ սովորելու միջոցը, այսինքն անծանօթ լեզուն։ Մեկնել տեղական լեզուների աւանդելու բացակայութիւնը սուղ նիւթական միջոցներով,—անկարելի է, որովհետև դպրոցի պրօգրամման շատ բազմատեսակ է կազմված և իւրաքանչիւր առարկան ունի իր վարժապետին։ Ահա պրօգրամման (յօդ. 38). 1) Կրօն, 2) Մանկավարժութիւն, 3) Ռուսաց լեզու, 4) Թուաբանութիւն, 5) Երկրաչափութիւն, 6) Գծագրութիւն, 7) Պատմութիւն, 8) Աշխարհագրութիւն, 9) Բնագիտութիւն և Ֆիզիկա, 10) Գեղագրութիւն, Երգեցողութիւն և Երաժշտութիւն, 11) Մարմնամարզութիւն։

Դարձեալ մի խօսք։ Կանոնադրութեան 23-որդ յօդվածի զօրութեամբ դպրոցում ընդունւում են երիտասարդները ամեն դասերի և ամեն դաւանութիւնների, բայց մի և նոյն ժամանակ չը կայ դպրոցի մէջ ուրիշ կրօնուսոյց, բացի ուղղափառ դաւանութեան։ *) Մի՞թէ ուրիշ դաւանութիւններին պատկանող երիտասարդները, որք պատրաստւում են ապագայում ժողովրդական ուսուցիչների վսեմ պաշտօնը վարելու, պիտի զուրկ մնան իրանց սեպհական դաւանութեան կրօնական ուսումից։

Վերջապէս բոլոր հիմնարկութիւնը կենդրոնացած է դիրեկտօրի (կառավարչի) ձեռքում, որ հոգաբարձուից նշանակվում է ուղղափառ դաւանութեանը պատկանող անձերից։

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

Դ.

Նայեցէք Թուրքական վարժարանին, որոնցից մօտ 20 հատ կան։ Նկարագրեմ դոցանից մի ամենաերևելին։ Դա Մոլլա-Ջամիի մ ա դ ր ա ս է ն է։ Գտնվում է մէյդանի մի անկիւնում, որի ձախ կողմում շինված է շիաների նոր մէչիդը, երկու բարձր մինարէթներով. աջ կողմում է բացօդեայ իջևանը ֆուրգօնների. դորանից մօտ է ածուխի վաճառանոցը, միւս կողմում գտնվում է մի դարբին իւր անընհատ դրնդիւններով, իսկ վարժարանին դրակից կան համետակարների (փալանդուզների) դուքաններ։

Մտէք ներսը.—դա մի փոքրիկ խ ա ն ո ւ թ է, պատերը բաց և սարդի ոստայնները կոճերի արանքում չուրջը շինած են բարձր տախտեր։ Խըրճիթը չունի պատուհաններ, այլ պատի չորքից դուրս թողած տախտակեայ մասի կողքերը շինած են ցանցաձև փայտերից, որոնք ձմեռը կպցնում են իւղած թղթով։ Այդ տեղ տեղաւորվում են, քիչից սուել, գոնէ 40 երեխայ տախտի վերայ, և 40-ը կամ էլ աւելի, գետնի վերայ։ Գետինն ու պատերը խոնաւ են։ Գետնի վերայ սփռած կան հնամաշ փսիաթների (հասեր) կտորներ. իսկ եթէ աշակերտը ունենար մորթու որդի է՝ նա գցած կունենայ տակը մի փոքրիկ մինդար։ Ձմեռ ժամանակ ոչ մի բացուած ներս չէ թողում զով օդ, կամ դուրս թողում ներսի ծանր ու անմաքուր օդը, և աշակերտները որպէս և մոլլան առաջները դրած ունեն մ ա ն ղ ա լ ն ե ր (կրակարաններ հողից շինած) շատ անգամ կիսավառ ածուխներով։ Երբ հասնում են ջերմ օրեր՝ դռներն ու ս ի ն ի ր մ ա ն ե ր ը սկսւում են բացվել. մոլլան և ամեն մի աշակերտ չոքում են ա ր խ ա լ ո ւ խ ո վ, բաց են անում գօտիքն ու կոճակները, հանում են դուլբաները, լինում են միայն մի բարակ սպիտակ ծընկաշորով և շատ հազիւ վերցնում են գլխի ծանր մորթեղէն փափախները, թողլով միայն նախշուն արաղչիները։ Ամեն ժամանակ աշակերտը կարող է իւր հետ բերել վարժարան ուտելու հաց, պանիր, իւղ, սեխ, ձմերուկ, վարունգ, մի խօսքով ինչոր կամենայ։ Պատուարժան մանկավարժը ոչ միայն արգելք չի լինում, այլ և ուրախ է այդ բանին, ըստ որում ամեն մի լաւ ուտելիքից առաջառաջ ինքն է ճաշակում։ Եթէ ուշանայ՝ նա ինքը կկանչէ արաղչինը քսելով ականջատակը,—„ծվ ունի թ ա ղ է հաց, ծվ է բերել իւղալի պանիր, տեսնեմ այդ սեխը ս ի ն է յ վ ա ղ է, կարծեմ այդ վարունգն է բ ո ւ լ ա ղ ե ր փ ա ն ա գ ի եայլի“. . . ։ Եւ այսպէս նոյն խուց սենեակի մէջ ամբողջ չորս ժամ առաւօտեան և երեք ժամ ճաշից յետոյ անշարժ նստում կամ չոքում են աշակերտները, ուսում, կարդում ու գրում։ Իւրաքանչիւր աշակերտ ունի իւր դասը։—Թէ դաս կարդալիս թէ սովորելիս բարձրաձայն պէտք է կարդալ ամեն մարդ իւր համար։ Լճի գորտերը ձեզ օրինակ։ Այդպիսի խառնիճաղանճի մէջ ամբագլուխ մոլլան պատասխանում է իրան առաջարկվող հարցերին։ Գըրում են մի ծնկան վերայ եղեգնեայ գրչով ու թանձր թանաքով։ Վայելչագրութեան տետրակի երեսների առաջին չարքը մոլլան կամ խ ա լ ֆ է ն (աւագ աշակերտը) գրում է աշակերտի համար իբրև մ է չ կ (օրինակ)։

Վարժապետի բոլոր դիսցիպլինական միջոցը կայացած է ջարդող Թ ո ւ բ ր ո ւ ջ ո ւ ի վերայ. պատիժը բարբարոսական է և սիրտ կտրատող։ Դասատուութեան մեթոդը ցջրհեղեղական է։ Գիտես կարդալ թէ չէ, հոգ չէ, միայն թէ առ ամիսը մի գիրք ձեռքդ, որ առիթ լինի մոլլին ընծայ տալու։ Իմ ա ղ ա դ ա շ ի ն (այսպէս էին ասում մեր վարժապետին) ես հասցրել եմ երեք ֆունտ թէյ և մի ճոթ թաշկինակ, բացի որոշեալ վարձից, որ էր տասն կոպ. շաբաթական։ Կամեցողը աւելի ես կտայ)։

Ահա ձեզ համառօտ պատկերը Շամախու մահմէտական մի գեռ ևս նշանաւոր վարժապետների։ Եւ մի մոռանաք, որ Շամախու հարստութեան շատագոյն մասը կենդրոնացած է Թուրքերի մէջ։ Բայց այնու ամենայնիւ չկայ նոցա մէջ ոչ մի հատ բարեգործական կամ ուրիշ հասարակական ընկերութիւն։ Ամենայն բարեգործութիւն, մարդասիրութիւն, եթէ կայ, առանձնացած կարելի է գտնել մի—երկու անձների մէջ։ Ս ո ւ հ ա բ (հոգւովարձք) է համարվում շինել կամուրջ, ճանապարհ, աղբիւր, մէչիդ եայլն)։

Անցեալ ժամանակներում մի հարուստ Թուրք վախճանվելիս կտակ էր շինել տալ իւր փողերով մի մէչիդ, որ շինվեցաւ իսկ (վերը յիշված վարժարանի մօտինը) և բերել նորա բակը մի ջուր, որը մեծամեծ չարչարանքներով գլուխ բերվեցաւ առաւել քան 30000 մանէթի, որովհետև ջուրը պէտք է բերվէր 10 վերստ հեռաւորութենից, անցկացնելով ժայռերի ու ձորերի վերայով։ Այդ աղբիւրը դարձեալ կարողանում չէ անխափան տեղ հասնել և մէչիդից մօտ ջրի պակասութիւն չկայ, այն ինչ 39—35000 մանէթով ինչպիսի ուսումնարան չէր շինվել, ինչպիսի մի մարդասիրական ընկերութիւն չէր կազմվել։ (Ես չեմ իմանում դեռ թէ ինչքան ծախք է եղել մէչիդի վերայ)։

Այժմ հարկաւոր էր սկսել նկարագիրը հայոց կրթութեան աստիճանի և բարոյական գործունէութիւնների, բայց մտադիր լինելով այդ առարկային նուիրել առանձին յօդուած՝ թողում եմ առ այժմ։

Հ. Գ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նորերումս խօսելով կարկուտի դէմ ապահովութեան ընկերութեան մասին, մենք անհրաժեշտ համարեցինք այդ տեսակ ընկերութեան հիմնելը և մեզանում։ Վրաց „Դրօէբա“ լրագիրը խօսելով չորէնի և այս տարվայ երաշտութեան մասին յայտնում է միտքը երկրագործ դասի մէջ փ ո խ ա դ ա ր ձ ա պ ա հ ո վ ո ւ թ ե ա ն ընկերութիւնները հիմնելու, երկրագործական արդիւնքները զանազան արկածների դէմ պաշտպանելու համար։

—

Մեզ գրում են Ա գ ո ւ լ ի ս ի ց, որ „Մեղու Հայաստանի“ լրագրի մէջ տպած պ. Փանեանցի նամակը զուրկ է ճիշդ տեղեկութիւններից։ „Ով ճանաչում է Ագուլեցիներին, ասված է չափի հետ մեր ստացած նամակի մէջ, նա միայն գիտէ, թէ արդարև բոլորն առհասարակ որքան չարաչար նեղութեամբ իրանց կեանքը զրկելով՝ և ծանր ճանապարհորդութիւններ անելով փող են աշխատել, և ոչ թէ հեղեղն է բերած նոցա հարստութիւնը սարերից“։ Թղթակիցը աւելացնում է, որ շատերը ուրախացել են, որ Մեղուն նորոգվել է ձեր կողմից, բայց եթէ նա չը նորոգի իր նիւթերը նա կը դառնայ հնութեանը . . . ։

—

Անդր-Կովկասի հարաւ-արևմտեան մասում, Ա խ ա լ ք ա լ ա ք ի և Բ օ ր ժ օ մ ի շրջակայքում Մանգլիսի ուղղութեամբ ամբողջ անտառները այրվում են։ Այդ սարսափելի հրդեհը վերաբերւում են օդի սաստիկ չորութեանը, որովհետև այդպիսի չորութեան ժամանակ ամենափոքր կրակը որ անտառում վառած է լինում, հեշտութեամբ պատճառում է մեծ հրդեհ։

—

Մ օ ս կ վ ա յ ի բազմարվեստեան հանդէսի ժամանակամիջոցը նշանակված է մինչև սեպտեմբերի 1-ը, թէև այդ ժամանակից յետոյ էլ կարելի է փող վճարելով մտնել հանդէսը։

—

Մ օ ս կ վ ա յ ի ց հաղորդում են մեզ, (և նոյն մտքին մենք պատահում ենք և ռուս լրագիրներում), որ բազմարվեստեան հանդէսի կովկասեան բաժինը հասարակական կարծիքի վերա անաջող ար-

---

*) Գոնէ դպրոցի կանոնադրութեան մէջ յիշված չեն ուրիշ դ ա ւ ա ն ո ւ թ ի ւ ն ն ե ր ի կրօնուսոյցները. (տես № 174. Прав. Вѣст.)

մանութիւններին են դիմել, նրանց համառօտութեանց կարգին է դասում. իսկ մեզ, որ էդ բանից փախել ենք, ո ր մ ե ր հ ա մ ե ս տ պ ա ր ծ ա ն ք ն է, մեզ յանցաւոր է դուս բերում։

„Մեղուն արդէն սկսել է հետևել դատախարակական խնդիրների քննութեանը“ ասում է պ. Ս. Արծրունին։

Մեղուն դատախարակական քննութիւններ չէ անում, պատասխանում ենք պարոնին։ Էդ Բէօմէն է որ քննում է. բայց գուցէ Բէօմէն Մեղուին աշխատակից է դառել. էդ ուրիշ բան է։ Եթէ յ ի ր ա ւ ի է դ պ է ս է, ուրեմն կը նշանակի, թէ՝ պ. Ս. Արծրունին սուտ խօսել ամենևին չէ իմանում։

Բէօմէն ունի օրագրական (մամուլի) արժանաւորութիւն, նրա նամակները լրագրի մէջ տըպվելու անյարմար են. ձանձրալի են, և կտոր կտոր հրատարակուելով՝ մոռացվում են։

♂

Մոռանանք և մենք ընթերցող պ. Ս. Արծրունու „յաւելուածի“ մնացած աւելորդաբանութիւնները, ու մտաբերենք որ սեպտեմբեր ամիսը մօտենում է։

Սեպտեմբերը խորհրդաւոր ամիս է, մանաւանդ չորս տարէն մի անգամ, երբ Ներսիսեան ազգային-հոգևոր ուսումնարանի համար. ն ո ր հ ո գ ա բ ա ր ձ ո ւ ն ե ր են ընտրում։

Արդէն օգոստոսի կէսից սկսած ամբողջ տարին ժամի երես չը տեսնողները—ամէնք էլ ժամասէր են դառնում։ Զբաւականանալով որ ժամի մէջը ջեռմեռանդ ծունրադրութեամբ պատգամաւոր կամ հոգաբարձու ջոկնվիլ են երազում, երբ ժամը աւարտւում է, սկսում են եկեղեցոյ բակում քահանայից և երեսփոխանների հետ շատ քաղցր մասլահաթ անել. . . ։

Եթէ պատգամաւոր ջոկնվելու համար ուրիշ արժանաւորութիւններ չէ պահանջվում, բացի յիշեալ կ ե ն ս ա ծ ա յ ա կ ա ն մուտարութիւնը, բացի ոչխարի մորթով փաթաթվիլը, որ գայլ լինիլը ծածկվի, ուրեմն խորհուրդ եմ տալի Թիֆլիզի անպիտանարարածներին, օգուտ քաղել հասարակական մըտաւոր կեանքի թմրութիւնից, և յիշեալ ա մ է ն ա զ ն ի ւ մ ա ր դ ո ւ զ գ ո ւ ա ն ք պ ա տ ճ ա ռ ո ղ հ ա ն գ ա մ ա ն ք ն ե ր ի ց, գնալ պատգամաւոր ջոկնըվել, ու էլի մին քանի տարի չարունակ տուամաղել մեր ա ռ ա ն ց է ն է լ ա ն բ ա ղ դ ո ւ ս ո ւ մ ն ա ր ա ն ի յ ա ռ ա ջ ա դ ի մ ո ւ թ ի ւ ն ը. . ։

Էդ ուրիշ բան է, եթէ հասարակութիւնը հասկանար, և ճանաչէր էդ փարիսեցիներին, ու խարազանաւ դուս վռնտէր էդ մտաւոր խոլերա-հիւանդներին։

♂

Եթէ դորանց պէտք է վռնտել, ուրեմն լաւ չէ՞ր լինի, եթէ հիմիկուանից մտածէինք բուն խ ո լ ե ր ա ց ա ւ ի, էդ գերա-պներես հիւրի համար, որ բանէ, ի մտանելն նորա ի քաղաքն մեր, ըստ պատշաճին ընդունենք։

Այժմեան լրագրական թերթերը էդ հարցով էլ շատ են պարապում. մի երկու խօսք էլ մենք ասենք։

***

Խօլերի սիրուն կերպարանքը դեռ ոչ ոք չէ տեսել, բայց նրա գովանի բարք ու վարքի մասին տեղեկութիւն ունինք։

Խօլերը փառասէր չէ, նա եթէ մտնի մեր քաղաքը, Գօլովինսկի պրօսպէկտով ներս չի մտնի։ Ընդհակառակը, պէտք է օձի պէս սողայ հոտած փողոցներով՝ ու իր վրանը իհարկէ ս ա ղ ի մէջը պէտք է թողնի։

• Նա դեմօկրատ է։

Իր առաջի վիզիտը խեղճերին կանի. իր շապկից նրանց համար պատանք կը կարի. ու յետոյ միայն իր քաղցր հայեացքը կը դարձնի և Սօլօլակի, ու ուրիշ դրա նման բաղդաւոր թաղերի կողմը։

Ափսոս, . , . որ էդ ժամանակին նա յոգնած է լինում։

Խօլերը համեստ բնութիւն ունի. չի պահանջում, որ մենք հիմիկվանից նեղութիւն քաշենք ուշադրութիւն դարձնելու մեր ջրանցքների (կանավների) մեր փողոցների և քուչէքանց խառնութեան համար։ Որքան էլ խեղճ, հոտած, և անմաքուր տէսնի քաղաքը, էնքան էլ աւելի ջերմեռանդ սիրով է կամենում, էդ աղտեղութիւններից նեղացողներին ազատել. . .

Նոր եմ հասկանում, որ յիրաւի հարկաւոր չէ քաղաքի ապականութիւնները նկարագրել, ու դորանով—մեր Նրբա-ճաշակ-հերոսների, ուրիշների սալօնական ձևին հետևող—մեր կապիկների ու կապիկուհիների զզուանք և պառնկը մուռտարել։

Էդ բաղդաւորները արդէն ամարայնոց են տեղափոխվել. խօլերի ներգործութիւնից բոլորովին ապահովանալով՝ մեր քաղաքի պիտանացու մարդիքն էլ դրանք լինելով, էլ ինչ հարկաւոր է քաղաքի անմաքրութիւնները վերջացնել։

Բաւական է եթէ ասենք։

Մեր սաղի ցեխերովը
մի քաղաք կը շինվի
Նրբաճաշակ տնևորը
ամարայնոց կը փախչի
Շան հօտերից ոչ մէկը
դրանց քթին չի կպչի
Ջ ա ն ը դ ո ւ ր ս գ ա յ խ ե խ ճ մ ա ր դ ի ն
ի ն չ ք ա ն կ ո ւ զ է կ ո տ ո ր վ ի

♂

Խոլերով կամենումէի կնքել Ֆելիէտօնս. բայց դա մի չը-գեղանի առարկայ լինելով՝ յանկարծ, տէրը բարի տայ, յիշեցի պ. Գեղամեանցին։

Էդ պարոնը իմաստութեան-մայրաքաղաքից ըսկըսել է Մեղուի համար փաստաբանութիւն անել։ Մէկ մէկու լաւ են գտել, խօսք չը կայ։

Բ ո լ ո ր ո վ ի ն բ ա ւ ա կ ա ն հ ա մ ա ր ե լ ո վ՝ այն պատասխանը, ինչ որ մենք, Մշակի համարում տուել էինք, նորից մ ի և ն ո յ ն հ ա ր ց ե ր ի վ ե ր ա յ խօսելու դիտաւորութիւն չունեմ։

Վէճը վերջ չունի. երբ մարդ պ. Գեղամեանի պէս՝ մտքումը դնի, անպատճառ, ամէն բանին հակառակ ասել։ Նա մանաւանդ վերջ չի ունենայ, երբ միևնոյն Գեղամեանի պէս, մարդ գրի միմիայն նորա համար, ո ր գ ր ո ղ ի ա ն ո ւ ն վ ա ս տ ա կ ի։

Էդ ձևով ա ն ո ւ ն վ ա ս տ ա կ ո ղ ի հ ա մ ա ր շատ յարմար է գալի այն առածը թէ՝—ջորիներին տանում էին նալելու, մ ր ջ ի մ ը մի ոտը բարձրացրեց. թէ՝—„ինձ էլ նալեցէք, թ ո ղ ե ս է լ էդ ք ա ր վ ա ն ի հ ե տ խ ա ռ ն վ ե մ։

Զ ա ք ո ւ ճ.

պաշտօնէութիւն ունեցաւ, որովհետև նորա ներկայացրած արդիւնքներից երևում է որ արուեստագործութեան և արդիւնաբերութեան բոլոր ճիւղերը մնզանում անշարժ են մնում և բոլորովին առաջադիմութիւն չեն անում։

:—:

Ս. Պետերբուրգի բժշկական Ակադեմիայի մէջ հիմնվեցաւ կանանց համար մի բաժին, մանկաբարձներ (ակուշէրկա) պատրաստելու համար։

—

Երևանի գաւառում չորութիւնը սաստիկ է և հացը թանգացաւ։ Թանգութեան պատճառներից մինը և այն կարող համարվել, որ հացը վաճառահանում են Պարսկաստան որտեղ այսքան ժամանակ սով էր։

—

Եյսկից հաղորդում են մեզ որ յուլիսի 27-ին ամբողջ օր, երկինքը պարզ էր և օդը հանդարտ բայց ժամը 6-ին երեկոյեան, սկսաւ յանկարծ մի սաստիկ քամի, սկսան երևալ արևելա—հարաւից սևագոյն ամպեր, բոլոր քաղաքը ամենամութ խաւարը պատեց և յայտնվեցաւ մի սաստիկ մրրիկ և անձրև։ Այդ մրրիկից և անձրևից բերած վնասը կը հասնի 137,240 ռուբլի գումարին։ Շատ տներ և խանութներ վնասվեցան, մի մարդ մեռաւ, երկուսը վիրաւորվեցան։

—

Մեզ հաղորդում են Դարաչիչագից, որ մի ռուս պաշտօնեայ որս էր գնացել և որսելու ժամանակ անզգուշութեամբ ինքն իրան սպանել է։

—

Այս տարվայ մարտ ամսին Թիֆլիսի մաքսատուն բերվեցան Արտասահմանից եւրօպական ապրանքը 359,098 մանէթի և 70 կոպ. ուրեմն 204,811 ռուբլիով աւելի, քանթէ անցեալ տարվայ մարտ ամսին։

—

Մեր լրագրին գրում են Ալէքսանդրապօլից. „ահա երկու շաբաթ է չարունակ անձրև է գալիս, որով փոքր ինչ օգտվեցան սարերի արտերը, իսկ դաշտերինը ոչ, ըստ որում նոցա ժամանակը անցած էր։—Երևանու նահանգապետը մի շաբաթ առաջ փոստայով մեծ բազմութեամբ եկաւ այստեղ։ Նա երրորդ օրը այցելութիւն արաւ բոլոր գլխաւոր ուսումնարաններին, զանց չառնելով և օրիորդացը։ Իսկ վեցերրորդ օրը կրկին ուղևորեցաւ դէպի Երևան։

—

Նոյն թղթակիցը հաղորդում է մեզ որ Ալէքսանդրապօլում շարունակվող հայոց օ ր բ ա խ ն ա մ ը ն կ ե ր ո ւ թ ի ւ ն ը այս տարի ժողոված փողով կամենում է բանալ մի գրավաճառանոց։

—

Ահա մօտ մի ամիս է, որ Վ ե հ ա փ ա ռ Կ ա թ ո ղ ի կ ո ս ը եկած է օդափոխութեան համար Ալէքսանդրապօլից երկու ժամ հեռու գտնված Դ.փչաղ գիւղը։

—

Մենք յիշեցնում ենք Թիֆլիսի ժողովրդին որ մօտենում է սեպտեմբերը, ուրեմն Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուների ընտրութեան ժամանակը։ Ինչպէս կը վարվի ժողովուրդը,—չը գիտենք, կը բարեկարգվի արդեօք Թիֆլիսի հոգևոր դպրոցը,—նոյնպէս չը գիտենք։ Ներսիսեան դպրոցի չար բաղդն է երևի ամեն քիչ շատ մտածող մարդիկների զանգատի առիթ լինել։ „Հիւսիսափայլի" 1859 թուի (տետրակ 11) կոմս Էմմանուէլի յիշատակարանի մէջ միևնոյն խօսքերին ենք պատահում։ „Էջմիածնի մէջ պիտի հիմնվի արդեօք մի օրինաւոր դպրոց, մինչև այժմ լուր չունենք։ Թիֆլիսի հոգևոր դպրոցը պիտի բարեկարգվի արդեօք, նոյնպէս չը գիտենք"։—Բայց ինչ կասէր խեղճ կոմս Էմմանուէլը, եթէ նա այժմ կարողանար գալ Թիֆլիս ու իր աչքով տեսնէր Ներսիսեան դպրոցի ողորմելի դրութիւնը...։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

—

Համադան քաղաքից գրում են, թէ այնտեղ արդէն յայտնվել է խօլերան։—Դաւրէժից գրում են, թէ Վ.ալիահթը (Շահի ժառանգը) գտանուելով նոյն քաղաքին մօտաւոր Պիրէի ամարանոցում, սաստիկ հեղեղ է պատահել, ժառանգի չատրները տարել է, մի քանի մարդիկ խեղդուել են, ինքը հազիւ ազատուել է իւր ընտանիքով. միայն ջաւահիրաթը (գոհարեղէնները) ջուրը տարել է։ Դարձեալ Դաւրէժից գրում են, թէ հացը բաւական ին էժանացել է, միայն միսը, պանիրը և իւղը սաստիկ թանգ են, սովի ժամանակ ընտանի անասունները մորթած և կերուած լինելով։ Թանտառնը սաստիկ ջարդում է։—Թ է հ ր ա ն ի ց գրում են, թէ Ռաշտից մինչև Թէհրան շինելու երկաթուղու պայմանը ստորագրվեցաւ։ Նիզամուլ-Մուլքը (Մելքում-խանը) զբաղուած է նոր կանոնադրութիւններ և օրէնքներ գրելով Պարսկաստանի համար։—Ո ւ ր մ ի ի ց գրում են, թէ ժողովուրդը ապստամբել է Շօջայըդ Դօվլայի, ամենահարուստ կալուածատէրի և միևնոյն ժամանակ տեղային գաւառապետի դէմ, իբր թէ նա զանազան միջոցներ էր գործի դնում հացը թանգացնելու, որ իւր ցորենները բարձր գնով ծախէ։ Ցաւաջ կանանց, երեխայոց և յետոյ տղամարդերի ամբոխը յարձակվում են նորան քարկոծ անելու, քաղաքի Մուշտայիդը մէջ մտնելով, արգելում է։

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻՑ

Globus շաբաթաթերթը իր 2-րդ համարի մէջ (հատոր XXII, յուլիս) տպում է „Geographische Unternehmungen deutscher Gelehrten im Orient" վերնագրով մի յօդուած, որի մէջ կրկին մի քանի նոր մանրամասեր են հաղորդուած այն գիտնական արշաւանքի (expedition) մասին, որ պիտի կատարուի եկող գարնան սկզբումը դէպի Հայաստանը, հնագրական և տեղագրական նպատակով։ Յօդուածից երևում է, որ այս գործի գլխաւոր հիմնողները Աբդուլլահ եղբարք են (Կ. Պօլսի հայեր), որոնք յայտնի են բոլոր աշխարհումը իրանց գեղեցիկ լուսանկարներով և Նարբէյ արքեպիսկոպոսը (Խորէն Գալֆայեան)։ Արշաւանքը պիտի անուանվի Հ ա յ-Գ ե ր մ ա ն ա կ ա ն և առաջնորդած կը լինի պ. Մորդմանից և կոմս Մօլտկէից ուղարկված գերմանական գեներալ շտաբի զինուորականից։ Առ այժմ ընդունված է հետևեալ ճանապարհը. Տրապիզօն, Էրզրում, Երզնկան, Մուշ, Վան, Վան լճակի շրջակայքը, Վասպուրական մինչև Արաքսը, Նախիջևան, Երևան, Թիֆլիս, փօթի։

Արշաւանքի ընկերութեան պայմաններից յիշելու են հետևեալները։

ա) Արշաւանքի հետևանքը ընդհանուր են Հայոց և Գերմանիացւոց։

բ) Ամենայն նկարչութիւններ, արտագրելներ և այլն, կրկնակի պիտի պատրաստվին՝ մի օրինակ ընկերութեան գերմանական, միւսը հայոց անդամների համար։

գ) Հնութիւններ առանձնապէս առնելու ոչ մի անդամ իրաւունք չը պիտի ունենայ, այլ պիտի ընկերութեան ընդհանուր սեփականութիւն լինի և միայն վերջը պիտի բաժանվի երկու ազգերի մէջ։

դ) Ճանապարհորդութեան տեղեկութիւնները կրկնակի օրինակներով երկու լեզվով պիտի հրատարակվին։

Վերջացնում եմ այս անգամ նամակս մի փոքրիկ տեղեկութիւն հաղորդելով Ստրազբուրգի համալսարանի մասին։ Համալսարանը առաջարկեց երևելի պ. Շմօլլէրին (Schmoller) քաղաքական տնտեսութեան ամպիոնը և պ. Շմօլլէրը այս առաջարկութիւնը ընդունելով, եկող ձմեռը պիտի սկսի իր դասախօսութիւնները։

Ստրազբուրգ. Անդրէաս Արծրունի

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հռօմից հաղորդում են թէ մօտ օրերս Պապն պիտի մի կոնդակ հրատարակէ, յայտնելով թէ հակառոնեան կաթօլիկներն իսկապէս բաժանուած են եկեղեցւոյ ա ւ ա գ բ ա ն ա դ ր ա ն ք ո վ։ Հայերին բանադրող այդ կոնդակը սպասվում է ժամից ժամ։

—„Մասիսի" մէջ գտնում ենք յետագայ հեռագիր Թէհրանից յուլիսի 26-ից։ „Մեծ—Եպարքոսն երկու պաշտօնէից և Նազիմ-իւլ-Միւլքին (Մելքում խանի) հետ Լիւր գնաց Շահին քով։ Կը կարծուի թէ այս ուղևորութեան նպատակն, առաջարկել նոր բարեկարգութիւններն ու աշխատութիւնները Վ.Եհ. Շահին վաւերացնել տալ է"։

—La Liberté լրագրում կարդում ենք Ֆրանսիայի ազգային ժողովի ձախակողմեան հանրապետականների շրջաբերականը։ Այդ գրվածքի մէջ ասված է։ „Մենք չէինք, որ ուշացնում էինք Ֆրանսիայի խաղաղութիւնը, արգելում էինք երկրի օգուտներին, մենք չէինք, որ յամառութեամբ աշխատում էինք անել աէրութեան ձեր ժամանակաւոր, այն ինչ երկիրը պահանջում էր նորան հաստատված հրատարակել։ Մենք ընդհակառակն, մեկնեցինք մի ձեռք դէպի ձ ա խ ա կ ո ղ մ ե ա ն կ ե ն դ ր օ ն ը, միւսը դէպի հ ա ն ր ա պ ե տ ա կ ա ն մ ի ա բ ա ն ո ւ թ ի ւ ն ը։ Մեր մէջ միացած, մենք մեր բոլոր ջանքերով պաշտպանեցինք երևելի մարդին, որ հանրապետութեան գլուխն է, թէև տարբերվում էինք նորանից մեր համոզմունքներով, և նրան պաշտպանելու համար շատ զօհաբերութիւններ արինք։ Մենք մեր բոլոր ճիգն թափեցինք երկու գլխաւոր նպատակներին տէրութեանը օգնելու. երկրի ազատութեանը օտար զօրքերից, և փոխառութեան աջողելուն։

—Neue Freie Presse լրագիրը յայտնում է որ Ավստրիայի տէրութիւնը հրատարակեց մի հրաման թէ ինչպէս պիտի վարվեն գաւառապետները Գերմանիայից աքսորված և Ավստրիայում ապաստան պտռող եզուիտների հետ։ Թոյլ տուած միաբանութիւնները կարող են նոր վանքեր հիմնել, իսկ օտար հոգևորականներին Ավստրիայում գիտեղվելու թոյլտուութիւնը կախված է գաւառապետների իշխանութենից։

—Indèpendance Belge պատմում է իբր թէ Ֆրանսիայի դեսպան պ. Վօգէ այցելութիւն անելով Սուլթանին, պահանջել է, ն ո ր ա ն ե ր կ ա յ ո ւ թ ե ա մ բ ն ս տ ե լ ո ւ ի ր ա ւ ո ւ ն ք ը։ Սուլթանը վիրաւորված իբր թէ պահանջել է իր դեսպանից փարիզում, Ջեմիլ-փաշայից, պ. Վօգէին յետ կանչել։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Մասիս" լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալը։ „Շատերը կը յիշեն թէ Բէրայի հրկիզելոց համար Ռուսաստանէն հաւաքուած և հոս ղրկուած գումարի մի խօսք կար 1870-ին այն գումարը, ինչպէս կերևի, իր սահմանեալ նպատակին հասած չը լինելով, Բեղրապուրկէն մեծարգոյ աղայ Միքայել Միանսարեանց մեր ազգասէր և ուսումնասէր բարեկամ, որ այն նուիրատուութեանց հաւաքիչն է, ինքզինք պատասխանատուութենէ ազատելու համար գրութիւնները ղրկած է մեզ ՝ի հրատարակութիւն, որպէս զի խնդիրն իր ամեն պարագաներով յայտնուի, և սուակն ուր մնացած լինելը հասկացուելով՝ ստանալու հոգ տարուի։"

***

Ֆրանսիայում բացված ստորագրութիւնը Գարիբալդիի և նորա ընկերների յիշատակ արձան դնելու, որք եկան Ֆրանսիա թշնամիների դէմ պաշտպանելու համար, այժմ արգելվեցաւ, և հաւաքված փողերը ուղարկվեցան ինքն Գարիբալդին, որ նա գործ դնէ յիշեալ գումարը իր ընկերներից կարօտներին օգնելու համար։ Բայց Գարիբալդին չընդունեց գումարը և խնդրեց գործ դնել նրան Կօտ-Դ'օր նահանգի մէջ, որտեղ սկիզբն առաւ ստորագրութիւնը, չքաւորներին բաժանելու։

***

Փարիզում հրատարակվեցաւ նորերումս մի հետաքրքիր գիրք Ֆրանսիայում բողոքականութեան պատմութեան, այդ դաւանութեան բարոյական պատերազմներից և նորա անդամների կրած հալածանքների վերա։ Հեղինակը պ. Մ. Է. Հիւգն է։ „M. E. Hugues.—Histoire de la restauration du protetestantisme en France au XVIII siècle."

***

Յայտնի է վիճակագրութենից, որ ամեն պատերազմից և սաստիկ հիւանդութենից յետոյ պսակների թիւը միշտ շատ մեծ է լինում։ Փարիզի Մօն-Մարտր թաղում մի օրվայ մէջ (օգոստոսի 4-ին) կատարվեցան 26 քաղաքական պսակները։ Այդպէսի թիւը պաշտօնեաները երբէք տեսած չեն։

***

Նորերումս Կօջօրի ճանապարհով, երեք գերմանացի ցերեկ ժամանակին սայլով գալիս էին Թիֆլիս իրանց այգիների արդիւնքը ծախելու յետոյ։ Քաղաքից ոչ հեռու յանկարծ թափվում են նրանց վրայ չորս կամ հինգ մարդ, կանգնեցնում են սայլը, թալանում են գերմանացիներին, և նոցանից մինին, որ աւելի ընդիմադրութիւն էր անում, սպանում են գլորելով նրան ժայռերի բարձրութենից։

***

Սեդանի վաճառական Ժիւլ-Վ.արի նորերումս փրկեց բաւարացի զինուորի կեանքը, որ խեղդվում էր Մաոս գետում, իւր սեփհական անձը վըտանգի ենթարկելով։ Գերմանիայի կայսր Վիլհէլմը ուղարկեց նրան մի պատուանշան. իսկ Ժիւլ-Վ.արին յետ դարձրեց յիշեալ պատուանշանը մի այսպիսի նամակով. „ես փրկեցի բաւարացուն, որովհետև այդ իմ պարտքն էր և ոչ թէ ձեզանից վարձ ընդունելու համար։ Միակ վարձատրութիւնը որ ես կարող եմ ստանալ, այդ—վերջին Ֆրանսիացի զինուորի ազատութիւնը թող լինի, որին դեռևս գերի էք պահում Ձեզ մօտ։ Մ ա ր դ, մ ա ր դ ի փ ո խ ա ր ե ն։ Դուք ինձ պարտ էիք. ես իմ պարտքս պահանջեցի։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(օգոստոսի 16-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)....	6 ռ.	18 կ.
ՓՈԽԱՆԱԿԱԳԻՐ (բարաթ) Պօլս. վճարելիք (լիրա Օսմանեան) .	6 „	30 „
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու.......	5 „	50 „
„ Ամերիկայի սերմից .	7 „	— —
ԹԱՄԲԱՔՈՒ Տրապիզօնի անքօք	10 „	— —
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօցկու)....	8 „	— „
„ „ միւս տեսակը ..	7 „	70 —
„ զազրանիցու տրանցիդ.	5 „	70 „
մաքուր վճարած	8 „	70 „
ՇԱՔԱՐԱԽԱԶԸ Ռսի.......	7 „	— —
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	8 „	— —
„ Թարեքեամի	4 „	50 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը......	13 „	50 „
„ Մարտինիկոյի, ցածրը .	12 „	50 —
„ Մօկօ, շատ լաւը ...	14 „	70 „
ՊՂՊԵՂԸ............	11 „	50 „
ԵՐԿԱԹ.............	3 „	50 „
ՄՈՄ	11 „	80 —

ԱԼԻՒՐԸ կրուպչատկայ Ռուսաստանի բերքը փութը....	3 „	60 „
ԱԼԻՒՐԸ կրուպչատկայ Ախալքալաքի տեղական ջաղացից(Գեանջայում)..... № 1 փութ	3 „	20 „
„ № 2 „	2 „	40 „
„ № 3 „	2 „	10 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ ..	1 „	90 „
„ Շորագեալու......	1 „	80 —

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ։

(օգոստոսի 4-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ 32 7/16 պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ 347 3/4 սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

Առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ 153

Երկրորդ 153 3/4

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Վրաստանի և Իմէրէթի Հայոց վիճակային կոնսիստօրումը ներկայ տարւոյս Օգոստոսի 28-ին կը լինի աճրդախօսութիւն և երեք օրից յետոյ կրկնաճրդախօսութիւն կապալաւ տալոյ վանքապատկան փոքրիկ գետնին, 4 թաղումը 1 բաժանման Թիֆլիզ քաղաքի, որի վերայ շինած կայ հին և քայքայեալ տուն Յարութիւնի Աբրահամեանց: Պայմաններն կարելի է կարդալ կոնսիստօրումը ամէն օր, բաց ի տօն օրերից և կիւրակէից առաւօտեան 9 ժամից մինչև 1 ժամն:

(Ուղիղ է) ՝ի տեղի Ատենադպրի
Ռ. Սահառունի

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գօլօվինսկի պրօսպէկտի վերայ պ. Շաբուրովի տան դէմուդէմ ծախվում է Լ ա ւ ր ե ն տ ի ա յ Արտազեանի գ ե տ ի ն ը պ. պ. Թամամշովի և Անտոնովի տան մէջտեղը։ Այս մասին տեղեկութիւն առնել կարելի է Անչիսխատի թաղում Արտազեանի իր սեպըհական տանը:

Պիանօի դասեր

Անչիսխատի փողոցի և Մեսխիեվի անցքի (պէրէուլօք) անկիւնում, Ալէքսէյ Մեսխիեվի տանը: Նոյն տեղը Ֆրանսիական լեզուի և գիմնազիական առարկաների դասերը։ Նոյնպէս ընդունվում են պայմանները երիտասարդներին թէ միջին կարգի թէ բարձր ուսումնարանների համար պատրաստելու: